

Akademie věd České republiky

Teze disertace
k získání vědeckého titulu "doktor věd"
ve skupině věd historických

Illuminované rukopisy českého původu v polských sbírkách

Komise pro obhajoby doktorských disertací v oboru Dějiny a teorie umění

PhDr. Pavel Brodský, CSc.

Masarykův ústav a Archiv AV ČR

Praha, 3. 9. 2007

Východiska práce

Výzkumy českých badatelů v zahraničních rukopisných sbírkách sice začínají velmi záhy, vlastně již koncem 18. století (proslulá cesta Josefa Dobrovského do Švédska a Ruska), a pokračují i ve století 19.; šlo tehdy ovšem jen o osobní iniciativu jednotlivců. Situace se v tomto směru nezměnila výrazně k lepšímu ani po vzniku Československé republiky, ani po založení Československé akademii věd po druhé světové válce. I aktivity současného oddělení pro soupis a studium rukopisů Masarykova ústavu - Archivu AV ČR se soustřeďují v první řadě na materiál domácí, jak to ostatně ukládá základní dlouhodobý projekt oddělení, jímž je Generální katalog rukopisů na území České republiky, jehož dílčími výsledky jsou čtyři dosud publikované svazky Průvodce po rukopisných fondech v České republice.

Na druhé straně, v souladu se soudobými světovými trendy, k závažným dlouhodobým úkolům oddělení patří i evidence zahraničních bohemik. Jak je totiž všeobecně známo, značné množství českých rukopisných památek se v uplynulých staletích dostalo rozličnými cestami za hranice českých zemí a dnes tvoří součást mnoha významných světových sbírek; sbírky na území Polska jsou v tomto směru nezanedbatelné, zejména vzhledem k intenzívním kulturním stykům mezi oběma zeměmi. Ucelené dílo pojednávající o českých iluminovaných rukopisech dochovaných na území Polska však doposud zcela chybělo; z těchto důvodů byla povědomost o mnoha památkách zatím zcela nedostatečná. Vydání souborné práce o iluminovaných rukopisech českého původu v polských sbírkách se tak jeví jako úkol velmi aktuální.

Koncepce práce

Zpracování českých iluminovaných rukopisů v polských sbírkách je výsledkem dlouhodobějšího projektu, jehož iniciátorkou byla dnes již bohužel zesnulá prof. dr. Alicja Karłowska-Kamzowa z University Adama Mickiewicze v Poznani. První fáze výzkumu probíhala v letech 1989-1990, garantem práce byla tehdy Poznaňská Společnost přátel vědy, jejíž

generální tajemnicí prof. Kamzowa rovněž byla; předběžná verze jí byla předložena počátkem roku 1991. Definitivní podoba práce vznikala v letech 2002-2004; její realizace byla umožněna díky podpoře grantu č. 404/02/0182, uděleného Grantovou agenturou České republiky.

Práce zahrnuje památky známé i doposud opomíjené. Nemůže si samozřejmě činit nárok na to, aby byla považována za vyčerpávající, neboť se omezuje na sbírky, u nichž byla povědomost, že se zde vyskytují české rukopisy. Mohou se tedy objevit další památky, jež prozatím unikly pozornosti; v tomto směru je třeba litovat zejména, že nebylo možno uskutečnit průzkum ve fondech jezuitského kláštera v Kladsku, kde lze rukopisy českého původu oprávněně předpokládat. Nicméně lze mít za to, že převážná část vytčeného souboru je v katalogu zahrnuta, především s ohledem na konzultace s polskými kolegy, jejichž detailní znalosti jednotlivých sbírek byly v maximální míře využity.

Základní heuristický výzkum musel být ovšem podniknut znovu v plné míře. V průběhu obou etap jsem uskutečnil řadu studijních cest do Polska, během nichž jsem měl možnost se podrobně seznámit s rozsáhlými rukopisnými fondy mnoha různých institucí, veřejných i církevních. V práci jsou uvedeny nejen rukopisy dnes se v polských sbírkách nacházející, ale i památky zničené nebo ztracené, pokud je o nich důkladnější povědomost. Jako appendix je připojena Bible uložená v ukrajinském Lvově. Důvodem není nerespektování současných státních hranic, ale skutečnost, že byla v majetku původně zdejší Knihovny Ossolińských a při její delimitaci do Vratislavi po druhé světové válce patrně jen nedopatřením zůstala ve Lvově; ostatně dříve, než se sem dostala, prošla jinými polskými sbírkami.

Práce se zabývá výlučně iluminovanými rukopisy středověkými a raně novověkými, jež tvoří přes veškeré kvalitativní výkyvy a slohové proměny specifický fenomén. Omezuje se na památky vzniklé v Čechách a na Moravě a na rukopisy vzniklé sice již v Polsku, ale rukou českých iluminátorů. Nezahrnuje rukopisy slezské; přes úzké vztahy a závislost na českém umění (a přes inkorporaci slezských vévodství do soustavy Koruny české) zůstalo Slezsko

vždy umělecky svébytným regionem. I tak je bohemikálních památek uložených v polských sbírkách více, než se původně předpokládalo. Celkový počet zpracovávaných rukopisů byl ovšem znatelně vyšší; u řady památek byla totiž jejich česká (respektive moravská) provenience po náročných komparacích odmítnuta.

Rukopisy jsou uvedeny bez ohledu na slohový názor či kvalitu; jediným měřítkem bylo, zda obsahují výzdobu. Proto jsou v práci zastoupeny jak sbírkové předměty mimořádné kvality, umělecké hodnoty a slohového významu, tak řemeslné, průměrné či zcela podprůměrné a naivní nestylové projevy. Jsou zde uvedeny rukopisy zdobené jak figurálně, tak pouze ornamentálně, rukopisy zdobené neobyčejně hojně i rukopisy s jedinou jednoduchou iniciálkou. Uvedeny jsou ale i rukopisy zdobené pouze kresbou, a to opět jak figurální, tak pouze ornamentální.

Metoda práce

Iluminované rukopisy v polských sbírkách jsou zpracovány v podobě vědeckého katalogu. Forma katalogizačního záznamu je zde použita v totožné podobě jako v mé předchozí práci o iluminovaných rukopisech Knihovny Národního muzea v Praze, kde byla stanovena po zevrubných konzultacích s dr. Josefem Krásou, CSc. Inspiruje se různými vzory, které ovšem přizpůsobuje specifice tohoto soupisu.

Jde v první řadě o Zásady popisu rukopisů vydané Komisí pro soupis a studium rukopisů při tehdejší Ústředním archivu ČSAV. Zásady se ovšem týkají popisu základního, nikoli speciálního, jako je tento. Proto k nim mohlo být pouze přihlédnuto současně s respektováním všech specifíků speciálního soupisu. Oproti požadavkům Zásad byl zestručněn kodikologický i textový popis, na druhé straně byla rozšířena část věnovaná výzdobě, byla však odloučena od kodikologického popisu a stala se z ní samostatná stať.

Velmi dobrou inspirací byly rovněž fondové katalogy iluminovaných rukopisů vydané v cizině, zejména práce Pächtovy; ani ony však nebyly napodobovány nekriticky. Jako nejpřínosnější vzor se nakonec ukázaly modernější výstavní katalogy českého původu; z nich především ty, ve kterých pasáže o knižní malbě zpracoval Josef Krása. Těmto popisům se katalog snaží přiblížit, i když ani zde nejde o pouhé kopírování.

Jednotlivý záznam má v předkládané práci následující podobu. Záhlaví je tvořeno jménem autora a názvem díla, vžitým názvem rukopisu či jeho obsahovým označením. Součástí záhlaví je i přesný název instituce nebo sbírky a platná signatura rukopisu. Na tomto místě se objevuje rovněž odkaz na příslušnou položku obrazové přílohy a samozřejmě pořadové číslo v katalogu. Dále je uvedena datace rukopisu a místo jeho vzniku. Pokud je v rukopise dochována přesná datace, je uvedena samozřejmě ona i s foliem, kde se nachází. Následuje určení psací látky, rozměry a počet folií nebo stran. Poté je uveden jazyk, písmo, eventuálně rubrikace, notace, marginální poznámky a glosy. Dále je popsána vazba; konkrétně její datace, materiál, eventuálně výzdoba, kování, spony. Následují informace o stavu knižního bloku a vazby; sem patří rovněž zprávy o konzervaci, pokud jí rukopis prošel. Katalogový záznam pokračuje stručným obsahovým popisem a údaji o provenienci rukopisu; součástí této rubriky jsou přepisy kolofonů a majetnických vpisků.

Uměleckohistorický popis se skládá ze dvou částí. První zahrnuje soupis všech ikonografických schémat včetně iniciál, do nichž jsou scény zasazeny. Zvlášť je uveden výčet ornamentálních a kaligrafických iniciál a bordur, eventuálně též heraldická výzdoba a droalerie. Druhá část obsahuje uměleckohistorický rozbor. Ten začíná popisem výzdobných prvků jak figurálních, tak ornamentálních, následuje kvalitativní zhodnocení, slohové zařazení, analogie; uvedeny jsou zde i ikonografické zvláštnosti. Pokud je rukopis určen dílensky nebo autorsky, jsou zmíněny další práce dílny či iluminátora a rukopis je vřazen do jejich chronologie. Alespoň u nejvýznamnějších památek se tak záznam blíží malé monografii o příslušném

rukopisu. Ve všech bodech této části záznamu je resumována starší literatura o problematice pojednávající, její závěry však nejsou přejímány nekriticky; k uvedeným názorům je vždy zaujato vlastní stanovisko. Poslední částí záznamu je bibliografie, samozřejmě nikoli úplná. Je zaznamenán pokud možno co nejpodrobnější soupis literatury uměleckohistorické, vždy jsou uvedeny rovněž základní katalogy sbírek. V případě literatury pojednávající o rukopise z jiných aspektů jsou však podchycena jen stěžejní díla. Záznamy řídící se zkrácenou citací jsou řazeny chronologicky; přesná citace je uvedena v seznamu použité literatury.

Seznam použité literatury (doplňný seznamem zkratk) je jednou z příloh, jimiž je katalog opatřen. Dále je zde konkordance signatur, seznam datovaných rukopisů a rejstříky - zeměpisný, jmenný, iluminátorů, citovaných rukopisů, věcný, heraldický, biblický a ikonografický. Práci doprovází obrazová příloha se seznamem vyobrazení. Při jejím sestavování bylo dbáno na to, aby každý rukopis v katalogu uvedený byl představen alespoň jednou fotografií; většina rukopisů má fotografií více. V historickém přehledu jsou zpracovávány rukopisy stručnějším způsobem zařazeny do vývojových souvislostí; v žádném případě ovšem nejde o dějiny české knižní malby, ty nemůže takováto práce zaměřená na přesně vymezený, byť poměrně bohatý soubor památek suplovat. Jde jen o pomůcku pomáhající při hledání v katalogu, jehož záznamy jsou řazeny klasickým knihovnickým způsobem podle sbírek a signatur. Šlo zde o to ukázat, v jakých vývojových a slohových souvislostech se zmíněné rukopisy objevují a jak zapadají do celkového obrazu o české knižní malbě, obrazu, který stále ještě budujeme a který ani zdaleka není hotov.

Výsledky práce

Románské malířství je v polských sbírkách zastoupeno závažnými příklady, navíc značně ranými; jde o Hnězdenský evangelistář (Hnězdno, Archiwum Archidiecezjalne, MS 1a) a Krakovský evangeliář (Krakov, Muzeum Narodowe, Biblioteka Czartoryskich, cod.

1207), patrně z druhé poloviny 80. let 11. století; rukopisy patří do skupiny Vyšehradského kodexu. Po slohové stránce je výzdoba skupiny odvozena z bavorské knižní malby; společným ikonografickým základem všech čtyř rukopisů byl neznámý starokřesťanský rukopis. Většina badatelů předpokládá vznik rukopisů v Čechách; podle nich bylo vzhledem k nákladnosti iluminovaných rukopisů nemožné, aby si český panovník objednal čtyři rukopisy v cizině a poté dva z nich daroval dále. Jen menší část badatelů klade vznik rukopisů mimo české hranice, do Řezna či obecně bavorského prostředí. Podle jejich názorů vzhledem k vyspělosti výzdoby, vyhraněnému stylu a nutně předpokládané pokročilé dílenské dělbě práce rukopisy nemohly vzniknout v Čechách, jež byly v této době kulturní periferií. Proti vzniku rukopisů na českém území svědčí i fakt, že zde nezanechaly žádnou odezvu. Kodikologická analýza nedokládá přesné určení, liturgicky jsou rukopisy indiferentní, takže lze předpokládat jejich vznik do zásoby a jejich pozdější úpravu na individuální objednávku.

Z následujících dob se v polských sbírkách nezachovaly žádné české rukopisy. Až z konce 13. století pochází Kronika Martina Opavského (Kórník, Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk, BK 130), jejíž výzdoba se omezuje na titulní list. Vyobrazení trůnícího krále reprodukuje dosti věrně královu majestátní pečeť užívanou do jeho korunovace v roce 1297, čímž je rukopis datován před tento rok; kodex byl pořízen snad přímo pro královskou knihovnu. Výzdoba dokládá silné vztahy k italské, zejména boloňské knižní malbě; iluminátor patrně z Itálie pocházel či byl alespoň v Bologni vyškolen.

Rokem 1354 je datována neobyčejně hojně zdobená Bible z Nisy (Nisa, Muzeum w Nysie, PA 3883), jež je prací iluminátora Mikuláše z Prahy. Kodex je bohužel poškozen; chybí nejnákladněji zdobené folio s titulním listem Genese. Slohově konzervativní výzdoba navazuje ještě na stadium dosažené v rukopisech Alžběty Rejčky; silné vztahy ke skupině Augustinus super Johannem však dokládají, že hlavní rukopisy skupiny jsou prací téhož iluminátora.

Do 60. let 14. století lze datovat patrně z Moravy pocházející misál (Krakov, Biblioteka Jagiellońska, cod. 1462). Jeho výhradně ornamentální výzdoba sotva průměrné řemeslné úrovně je prací dvou rukou. Analogie lze nalézt opět ve skupině Augustinus super Johannem; východisko v kaligrafické tradici první poloviny 14. století je kombinováno s italskými vlivy 40. let. Do stejné slohové fáze se hlásí Postilla super quattuor evangelia Mikuláše z Lyry (Krakov, Biblioteka Jagiellońska, cod. 1472), jejíž výzdoba se omezuje na řemeslně provedené symboly evangelistů. Stylově je silně byzantinizující, vznikla pod italskými, konkrétně boloňskými vlivy, přičemž nelze opomenout ani orientaci na benátský okruh.

Ze slohové vrstvy 50.-60. let 14. století, kdy došlo v české knižní malbě k zásadnímu zlomu, v jehož důsledku vznikl svébytný český výzdobný sloh, není zachován v polských sbírkách žádný český rukopis. Je však významně zastoupeno období následující, kdy nový sloh v českém prostředí zdomácněl a začal se přizpůsobovat lokálním tradicím. Rokem 1372 byl datován za druhé světové války bohužel zničený Vratislavský misál (Vratislav, Biblioteka Uniwersytecka, M 1115). Jeho význam byl nicméně rozpoznán včas, takže máme k dispozici nejen několik fotografií, ale i poměrně spolehlivé popisy ještě z doby, kdy jej bylo možno studovat v originále. Šlo o rukopis mimořádně kvalitní; zdrojem iluminátorova poučení byly časné kodexy skupiny Viatiku Jana ze Středy. Záhy se však malíř s ostatními mistry rozešel a hledal vlastní odlišnou cestu. Musel znovu přijít osobně do styku s italským uměním, patrně během druhé římské jízdy Karla IV. v letech 1368-1369. Rukopis již předznamenává vývoj vedoucí k rukopisům Václava IV.

Před rokem 1374 vznikla Kronika Přibíka Pulkavy z Radenína (Krakov, Muzeum Narodowe, Biblioteka Czartoryskich, cod. 1414) obsahující jedinou figurální iniciálu s trůnícím Václavem IV. Jde o oficiální portrét panovníka, z něhož lze usuzovat, že rukopis byl určen do jeho knihovny. Výzdoba vychází z malby 60. let 14. století, projevuje se ale regotizace a spiritualizace pod francouzskými vlivy. Rozhodující je vliv mladších rukopisů skupiny Viatiku,

zejména Mistra Misálu Jana ze Středy, jehož byl iluminátor zřejmě žákem. Jeho prací je i Klementinský sborník Tomáše ze Štítného v pražské Národní knihovně z roku 1376, Pulka-vova kronika je však vyšší úrovně. Vývoj zde již směřuje k internacionální gotice a k jejímu specificky českému projevu, rukopisům Václava IV.

Opatovický breviř (Krakov, Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej, sine) pochází rovněž ze 70. let 14. století. Výzdoba se v ikonografii i v kompozičních a ornamentálních motivech opírá o malbu skupiny Viatiku, odklání se však od italismů 60. let; projevuje se regotizace, příklon k francouzským vlivům. Rukopis je dokladem vývojové kontinuity v letech 1370-1380, z nichž se dochovalo jen málo prvořadých památek. Prací téhož iluminátora je Turský zlomek chorvatsko-hlaholského žaltáře z doby kolem roku 1370 v pražském Národním muzeu.

Mezi lety 1371-1378 vznikla dvousvazková Bible Albrechta ze Šternberka (Krakov, Biblioteka Jagiellońska, cod. 284/1-2). Výzdoba je nedokončená, většina iluminací zůstala v podkresbě, někde je položeno plátkové zlato. Iluminátor zůstal stranou hlavního vývojového proudu; projevuje se vliv jeho učitele Mistra Antifonáře z Vorau. Jeho další prací je biskupův pontifikál v majetku pražského Strahovského kláštera, datovaný rokem 1376, jehož úroveň je však přece jen vyšší; připomenout lze i Ročovský graduál. Z druhé poloviny 70. let pocházel rukopis Isidora ze Sevilly *De origine rerum* (Varšava, Biblioteka Narodowa, Lat. F. vel. I. 38), jenž však v roce 1944 shořel s Knihovnou Krasínských; výzdobu tak lze posuzovat jen na základě dochovaných fotografií. Kodex vynikal neobvyklou ikonografií. Náležel do širšího okruhu Šternberských rukopisů, i když byl zřejmě mladší. Určité analogie se objevují i v Klementinském sborníku Tomáše ze Štítného a v Opatovickém breviři.

Z následujícího období, kdy se bezprostředně připravoval krásný sloh, nejsou v polských sbírkách zachovány žádné významné české rukopisy; jde pouze o čtyři velmi skromně zdobené kodexy ve Hnězdně. Nejstarší je *Explanatio psalmodum* Ludolfa de Saxonia (Hnězd-

no, Archiwum Archidiecezjalne, MS 13) z roku 1388. Zběžné a schematické filigránové iniciály jsou nepochybně prací písaře. Velmi podobná je výzdoba Postilly Konráda Waldhausera sepsané pro potřeby pražské university (Hnězdno, Archiwum Archidiecezjalne, MS 9), datované rokem 1392. Omezuje se na jedinou filigránovou iniciálu podřadné kvality. O něco lepší je následující rukopis stejného obsahu, tedy opět Postilla Konráda Waldhausera pro potřeby pražské university (Hnězdno, Archiwum Archidiecezjalne, MS 14), z roku 1393. Zde se objevují dvě schematické kreslené figurální iniciály; jde ale též o neslohovou amatérskou práci z ruky písaře. Konečně Postilla super epistolas et evangelia dominicalia Lucase de Bitonto (Hnězdno, Archiwum Archidiecezjalne, MS 58) z roku 1396 obsahuje opět pouze schematické písařské filigránové iniciály.

Týmž rokem 1396 byl datován další ztracený kodex, De regimine principum Aegidia Romana (Vratislav, Biblioteka Uniwersytecka, Akc. 1948/839). Zachovaly se pouze fotografie jedné dvoustrany, kde v dolních bordurách se táhl pás s bitevním výjevem. Rukopis měl silné analogie ve václavských rukopisech; v této souvislosti je třeba jmenovat zejména Mistra Willehalma. Z následujícího roku 1397 pochází třídílný Antifonář pražských karmelitánů (Krakov, Archiwum Prowincji i Klasztoru OO. Karmelitów Na Piasku, Nr. 15, Nr. 13, Vratislav, Biblioteka Zakładu narodowego im. Ossolińskich, 12025/IV), původem z pražského kláštera u P. Marie Sněžné. Nedokončená výzdoba vychází z dvorského okruhu Václava IV.; rozhodující je vztah k mladším malířům královny dílny, zejména k Mistru Samsonovy historie, Mistru Ezdrášovy knihy a Mistru knihy Rut. Rukopis je zřejmě dílem řeholníků pražského karmelitského kláštera.

Další tři rukopisy náleží na přelom 14. a 15. století; jde o Bibli sandoměřskou (Sandoměř, Archiwum Kurii Diecezjalnej, Biblia sacra 14), Misál farního kostela v Beszowé (Krakov, Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej, Nr. 8 KP) a Pražský misál (Vratislav, Biblioteka Uniwersytecka, Akc. 1973 KN 1). Všechny tři rukopisy jsou prací Mistra Pavlo-

vých epištol. Miodońska sice připisuje Misál z Beszowé Mistru Bible Hutterů a soudí na vznik rukopisu v Krakově, její atribuce a datace před rok 1421 však vychází z pozdějšího přípisu. Rovněž nelze potvrdit její názor, že z rukopisu pochází pět vyřezaných folií dochovaných v oddělení grafiky a kresby Národního muzea v Krakově (III-min. 549-553). Projev Mistra Pavlových epištol je charakteristický konzervativností vedoucí až k neslohovosti. Byl žákem Mistra Antifonáře z Vorau a po celý život jeho styl napodoboval. Ačkoliv náležel k iluminátorům Václava IV., zůstal nedotčen skvělým prostředím, v němž se pohyboval.

Rokem 1400 je datován rukopis *Liber revelationum coelestium beatae Brigittae* (Płock, Muzeum Diecezjalne, rps. 39) ve skvostné, řezbou bohatě zdobené vazbě. Obsahuje tři figurální iniciály se zajímavou a vzácnou ikonografií, ale jeho formální zpracování je slabší kvality. Nízká úroveň vedla k názorům, že jde o amatérskou práci; v kolofonu jmenovaný Jan Kropáč byl nicméně jen objednavatelem kodexu, nikoliv iluminátorem. Zhruba do stejné doby lze datovat i pontifikál (Krakov, Biblioteka Jagiellońska, cod. 1558), prozrazující přes určitý schematismus provedení vliv krásného slohu; rozhodující je jeho první fáze z 90. let 14. století. Před rokem 1405 vznikla Bible z Włocławku (Włocławek, Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, ms 19). Byla původně zdobena velice bohatě, je však poškozena tak silně, že dnes v ní zbyla jediná figurální miniatura. Iluminátor byl pokračovatelem vývoje knižní malby 90. let 14. století, lze jej zařadit do okruhu Fránova; rukopis však náleží již na počátek století 15.

Vratislavský graduál (Vratislav, Biblioteka Uniwersytecka, B 1714), rovněž z doby po roce 1400, je prací několika iluminátorů; prací vůdčího z nich je pouze úvodní strana. Po slohové stránce má malíř blízko k rukopisům Václava IV.; analogie se objevují u Mistra Willehalma, Frány a Mistra Samsonovy historie. Schmidt iluminátora ztotožnil s autorem Homilií sv. Remigia a označil jej pomocným jménem Mistr z roku 1398; k jeho dílu náleží i rukopis *Nicolaus de Lyra super Novum testamentum* v pražském Národním muzeu.

Rokem 1402 je datován dvoudílný rukopis Liber malogranati Havla ze Zbraslavi (Krakov, Biblioteka Jagiellońska, cod. 1307/1-2) s nepříliš bohatou výzdobou sotva průměrné kvality. Datací odpovídá období krásného slohu, rukopis sám však do proudu krásného slohu nelze zařadit. Velmi pravděpodobně je moravského, snad olomouckého původu. Snad roku 1400 byly vytvořeny Explicationes psalmodum Friedricha ze Šternberka (Krakov, Biblioteka Jagiellońska, cod. 1308), obsahující pouze několik podprůměrných figurálních iniciál doplněných bordurovou akantovou ornamentikou. Z kolofonu vyplývá, že jde o moravskou práci. Po roce 1400 lze datovat Sbíрку teologických traktátů (Krakov, Biblioteka Jagiellońska, cod. 2324), jež ve schematismu a rustikalizaci zachází do krajních poloh.

Roku 1414 byla vytvořena Hnězdenská bible (Hnězdno, Archiwum Archidiecezjalne, MS 142). Výzdoba vynikající kvality je prací dvou malířů, někteří badatelé uvažují dokonce o třech. Podíl hlavního iluminátora je typickým projevem vrcholného období krásného slohu, kdy počáteční líbeznost a lyričnost byla nahrazena formální virtuozitou a idealizující konvencí, vedoucí až k vyumělkovanosti. Jde o práci Mistra Hasenburského misálu; někteří badatelé rukopis považují pouze za jeho dílenskou práci. Ve skutečnosti jde o jedno z nejlepších iluminátorových děl. Podíl druhého malíře je podstatně skromnější, jeho práce však není podřadná; iluminátor již předjímá vývoj vedoucí k pozdní gotice.

Z druhého desetiletí 15. století pochází fragment Výkladu Evangelia sv. Lukáše (Vratislav, Muzeum Narodowe, RA VI-337). Výzdoba se omezuje na jedinou figurální iluminaci se Zvěstováním. Miniatura značně vysoké kvality je ovlivněna soudobým frankoflámským uměním; slohové analogie ji dovolují připsat Mistru Antverpské bible. Do okruhu téhož iluminátora lze zařadit i miniaturu stejné ikonografie v již zmíněném Pražském misálu (Vratislav, Biblioteka Uniwersytecka, Akc. 1973 KN 1). Rokem 1415 je datován spis Pseudochrystomus super Matheo (Vratislav, Biblioteka Uniwersytecka, I F 122), jehož poměrně kvalitní výzdoba se omezuje na titulní stranu. Vychází ještě z krásného slohu, manýristická přebuje-

lost je však v souladu s reformními náladami české společnosti krátce před výbuchem husitských válek redukována na prostou sdílnost. Slohová analýza ji dovoluje připsat Mistru Cerroniánského Pulkavy; analogie nalezneme zejména u jeho pozdějších prací.

Z roku 1421 pochází značně kvalitní Kniha lučních prací z Elblagu (Gdaňsk, Archiwum Państwowe, 369.1/126) s velice pozoruhodnou a neobvyklou profánní ikonografií. Výzdoba reprezentuje frankoflámsky orientovanou větev české knižní malby doby předhusitské. Rukopis byl sice vytvořen v Elblagu, malíř však nepochybně pocházel z Čech; šlo patrně o jednoho z řady českých emigrantů, kteří se uchýlili do ciziny v důsledku husitských válek. Nejblíží analogie lze nalézt v okruhu Mistra Martyrologia; určité paralely se objevují i v díle Mistra Mandevillova cestopisu, jemuž odpovídá zejména vysoký stupeň realismu a záliba v krajině.

Antifonář Zbigniewa Olešnického (Krakov, Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej, Nr. 47 KP), vytvořený kolem roku 1423 pro krakovskou katedrálu, není dílem jednoho autora. Úvodní dvě miniatury, kresebnější a expresivnější, lze připsat krakovskému iluminátoru Mistru Bible Hutterů. Z následující části vysoko vyniká Adorace děcka; jejího autora nazývá Miodońska Mistrem Adorace děcka Antifonáře Zbigniewa Olešnického a připisuje mu i miniatury Tři Marie u hrobu a Zmrtvýchvstání Krista. Soudí, že jde původem o moravského malíře, který se vyučil u Mistra Martyrologia. Zbývající iniciály jsou prací krakovského malíře, jehož Miodońska nazývá Mistrem květinových iniciál a jehož pokládá za prostředníka Mezi Mistrem Adorace děcka a Mistrem Pontifikálu Zbigniewa Olešnického.

Zajímavou výzdobu z hlediska ikonografického přináší Astronomický sborník (Toruň, Biblioteka Główna Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, rps. 74), patrně z roku 1425; jde o personifikace souhvězdí zpracované obrysovou perokresbou. Rukopis vychází z dvorské kultury; některá ikonografická schémata jsou přímo kopiemi astronomických rukopisů Václava IV., zejména Vídeňského astronomického sborníku, jde však o pouhou eklektickou nápodobu.

Snad roku 1429 byl vytvořen ornamentálně zdobený Misál pražské diecéze (Kladsko, Muzeum Ziemi Kłodzkiej, MZK-61/V-4), jehož řemeslná výzdoba je prací dvou iluminátorů. Slohově jsou si oba velmi blízcí, jejich projev vychází z krásného slohu, na druhé straně se objevují i náběhy k pozdní gotice; jisté analogie nalezneme např. v Bibli řezenské.

Rokem 1436 je datován Misál hlohovský (Vratislav, Biblioteka Uniwersytecka, I F 346). Kvalita malby je vysoká; líbezností obličejových typů a bohatstvím draperie, stejně jako precizností provedení vyniká zejména kánonový obraz. Výzdoba vychází ještě z krásného slohu, ale v ornamentice lze pozorovat i motivy slohově pokročilé. Údaje v kolofonu sice dokládají, že rukopis byl určen pro slezské prostředí (s čímž koresponduje i kalendář), ze Slezska pocházeli objednavatel i písař, malířská výzdoba však byla nepochybně vytvořena českým iluminátorem. Analogie kánonového obrazu nalezneme u Mistra Antverpské bible a Mistra Mandevillova cestopisu, ostatní miniatury se blíží dílu Mistra Bible Zikmunda z Domažlic.

Nový zákon (Těšín, Książnica Cieszyńska, Biblioteka Scherschnickiana, DD-IV-8) se skládá ze dvou původně na sobě nezávislých částí spojených dohromady zřejmě až při převazbě v 16. století. První část vznikla roku 1418, druhou napsal roku 1439 písař Mach Šam z Hnojic na hradě Šternberku. Kreslený, místy kolorovaný figurální výjev je umístěn na samostatném listě vlepeném dodatečně, patrně roku 1483. Jeho kvalita je značně nízká. Ornamentálně zdobený brevíř (Kórník, Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk, BK 26) lze datovat kolem roku 1440. Řemeslná, nikoli však podprůměrná výzdoba již předjímá pozdní gotiku. Asi ve stejné době vznikl spis Tomáše Cantimpratenského *De rerum naturis libri XX* (Krakov, Biblioteka Jagiellońska, cod. 794) obsahující četná drobná vyobrazení rostlin, živočichů i fantastických bytostí, podaná s neznalostí reality, přesto nepostrádající naivní půvab. Po slohové stránce rukopis nelze prakticky hodnotit.

Ornamentálně zdobený Nový zákon zvaný moravský (Tarnov, Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego, BWDS Rkps: 01) je datován rokem 1460. Slohově odpovídá kniž-

ni malbě doby poděbradské; blízký je např. v pražském Národním muzeu uložený Výklad kanonických epištol Jana Rokycany z téhož roku. Rovněž pouze ornamentálně zdobenou Bibli Ivoovskou (Lvov, Knihovna Vasila Stefanika, 9 O/H Од. зб. 3897) napsal v letech 1476-1478 písař Jan Záblický v Kamenici. Schematická výzdoba podprůměrné úrovně má slohově nejbliže opět k období poděbradskému.

Z doby kolem roku 1480 pochází Orationale Vladislava Jagellonského (Krakov, Biblioteka Jagiellońska, cod. 4289); rukopis zřejmě nevznikl přímo pro krále, ale byl mu pouze druhotně darován. Jde o typický projev pozdní gotiky; rukopis je spjat s okruhem Valentina Noha z Jindřichova Hradce, expresivní zalamované záhyby však již signalizují přechod k následující generaci, zejména k dílu Mistra Lobkovického graduálu. Graduale de tempore et de sanctis (Krakov, Muzeum Narodowe, Biblioteka Czartoryskich, cod. 2827) pochází asi z 90. let 15. století. Výzdoba nízké úrovně je prací několika iluminátorů. Rukopis sice vznikl v Krakově, hlavní iluminátor však pocházel zřejmě z Moravy, kde poznal tvorbu Mistra Brevíře Fridricha III.

Před rok 1515 lze datovat Filosofický sborník (Toruň, Wojewódzka Biblioteka Publiczna, Książnica Kopernikańska, rps. 92), pořízený pro Viléma z Pernštejna, zřejmě k humanistické výchově jeho synů. Ornamentální výzdoba poměrně vysoké úrovně je dvojího typu; první, archaizující, vychází ještě z produkce dílny Valentina Noha z Jindřichova Hradce, druhý, slohově pokročilejší, expresivní, má nejbliže k dílu Mistra Lobkovického graduálu. V jediné figurální iniciále je zobrazen egyptský král Ptolemaios II. Filadelfos, jemuž tradice připisovala iniciativu při překladu Bible z hebrejštiny do řečtiny. Po slohové stránce se blíží pracím Mistra Lobkovického graduálu, Mistra Litoměřického graduálu a Janíčka Zmilelého z Písku.

Posledním v práci zařazeným rukopisem je další Kronika Přibíka Pulkavy z Radenína (Krakov, Biblioteka Jagiellońska, cod. 441), datovaná rokem 1531; rukopis vznikl na objed-

návku knížat münsterberských. U ornamentiky lze rozlišit tři typy. První je ještě pozdně gotický, dominující druhý typ představuje seversky přetvořený renesanční sloh, třetí typ použitý jen ojediněle je příkladem čisté italské renesance. Figurální výjevy, zpravidla izolované postavy, jsou umístěny v architektonicky rámovaných polích. Podobně jako v případě ornamentiky se odlišuje postava Ferdinanda I., jež nese portrétní rysy a jejíž kvalita je výrazně vyšší; byla nepochybně vytvořena stejným iluminátorem jako obě renesanční bordury. Pulkavovou kronikou se uzavírá vývojový přehled českých rukopisů v polských sbírkách; ze druhé poloviny 16. století či z počátku století 17. zde nejsou zachovány žádné české památky.

Jak bylo zmíněno, další studované památky nakonec nebyly do práce zahrnuty, a to z důvodu odmítnutí jejich bohemikálního původu. V Arcidiecezálním archivu ve Hnězdně jde o dva rukopisy. Codex pretiosus (MS 600) pochází asi z poloviny 11. století. Jde o jednu složku, jež byla při konzervaci vyňata z Hnězdenského evangelistáře, za jehož součást byla dříve považována. Ukázalo se však, že složka pochází z jiného, dnes neznámého rukopisu. Českého původu není ani Bible Jaroslava Bogorii-Skotnického (MS 168) datovaná rokem 1373. V rukopise se dochovaly dvě figurální iniciály vynikající kvality z ruky iluminátora, jehož Kamzowa pojmenovala Mistrem Mojžišovy postavy a o němž soudila, že přišel z Prahy. Malíř reprezentuje vyspělý italský styl, jenž se úzce váže k české malbě 50.-60. let 14. století, zejména ke skupině Viatiku Jana ze Středy. Z Čech nicméně nepocházel; v Praze se zřejmě pouze vyučil. Nejbližší analogie bude možno nalézt patrně ve Slezsku (Graduál I F 423 Universitní knihovny ve Vratislavi).

Další rukopisy jsou uloženy v Jagellonské knihovně v Krakově. Dvoudílné *Enarrationes evangelicae veritatis Simona Fidati de Cassia* (cod. 1654, cod. 1653) datované do let 1402-1406 jsou prací tří iluminátorů. Vlivy českého krásného slohu jsou nesporné, rozdíly však dokládají, že rukopisy jsou ve skutečnosti malopolského původu. *Opuscula variorum authorum* (cod. 3245) z doby kolem roku 1440 jsou zdobena několika ornamentálními iniciá-

lami řemeslné úrovně. Jde opět o krakovskou práci, jejímž autorem je Mistr Pontifikálu Zbigniewa Oleśnického.

Nejvíce těchto rukopisů se nachází v Universitní knihovně ve Vratislavi. Za druhé světové války zničený žaltář (I Q 234) z druhé poloviny 13. století pocházel z cisterckého kláštera v Třebnici. Dlouho byl považován za původem český nebo slezský, ve skutečnosti jde o práci francouzskou. Český původ lze vyloučit i u tamního Misálu vratislavské diecéze (M 1151) patrně ze 30. let 14. století. Jeho výzdoba vychází sice z českých vlivů, souvislosti však nejsou bezprostřední; také kalendář ukazuje do Slezska.

Graduál z Henrykówa (I F 416) lze datovat do 80. let 14. století; s ním související dvoudílný Antifonář vratislavského měšťana Nicolase Lemberga (M 1243, M 1244) z roku 1387 byl za války zničen. Přes těsné vztahy k české knižní malbě, především k dílu Mikuláše Kuthnera, jde o slezskou práci, o raný příklad magického slohu. Z této skupiny vycházejí i dvoudílná Moralia in Job sv. Řehoře (I F 149/1-2) datovaná rokem 1391. Přes silné analogie v časných rukopisech Václava IV. dokládají Kamzowa a Gromadzki, že výzdoba plně vychází ze slezských tradic.

Misál z Olbina (I F 341) napsal pro klášter premonstrátů ve Vratislavi roku 1407 písař Mikuláš z Nisy. Výzdoba je prací dvou iluminátorů; podíl hlavního iluminátora je vrcholným příkladem slezského magického slohu. Kamzowa iluminátora nazvala Mistrem Ukřižování Misálu olbiňského, Kloss si povšiml úzké shody s výzdobou Misálu vratislavské diecéze (Inv. Nr. 8376) a iluminátory ztotožnil; konstatuje rovněž analogie v dalších slezských rukopisech. Nověji Gromadzki zasadil iluminátorovo dílo plně do kontextu slezské knižní malby; z jeho ruky pochází řada dalších zdejších rukopisů.

Dále jsou ve vratislavské Universitní knihovně uchovávány dva rukopisy z augustiniánského kláštera v Zaháni. Zaháňská bible (I F 11) je datována rokem 1435, Zaháňský misál (I F 343) lety 1422-1424. Výzdoba misálu je odrazem českého krásného slohu, Schenk i

Kloss ovšem kladou vznik rukopisu do Slezska a dokládají vliv Jana ze Žitavy; iluminátor vycházel z vratislavského městského střediska. Také Gromadzki dokazuje sepětí rukopisu se slezským prostředím. Rovněž hojná, ale kvalitativně řemeslná výzdoba Zaháňské bible je opět slezského, konkrétně vratislavského původu. Kloss rozpoznal ruku téhož malíře v Bibli vratislavské patricijské rodiny Bank (R 162) z první poloviny 30. let 15. století, jež byla za války zničena; tvorbu Mistra Bible Bankenů odvozuje z díla Jana ze Žitavy. Dílenskou prací je dále Antifonář (I F 396) z roku 1446.

Konečně grafikou ovlivněná výzdoba Misálu (I F 361) z roku 1472 je nedokončená; řada iniciál zůstala v podkresbě či podmalbě. Ačkoliv dílna původně zřejmě pocházela z Čech, rukopis vznikl již ve Slezsku a s českou knižní malbou jej neváží bezprostřední souvislosti.

Význam práce

Cílem práce bylo umožnit badatelům v oblasti dějin umění, historie, pomocných věd historických (zejména kodikologie, ale i např. heraldiky), teologie i dalších vědeckých disciplin orientaci v rozsáhlém fondu vyobrazení nejrůznějších námětů. Její hlavní přínos spočívá v relativní úplnosti. Řada rukopisů byla doposud neznáma, jiné sice byly publikovány, ale po uměleckohistorické stránce nebyly dosud zhodnoceny. Ale i u známých památek byla upřesněna či doplněna řada údajů, např. datace nebo autorství, někdy i dosti podstatně. Práce tak představuje první systematický pokus o podchycení iluminovaných rukopisných bohemic v zahraničních sbírkách.

Seznam publikovaných prací uchazeče, které jsou podkladem disertace

Příspěvek ke studiu počátků pozdně gotické knižní malby v Čechách. Umění 31, 1983, s. 360-363

Neznámá miniatura Mistra křižovnického breviáře. Časopis Národního muzea 154, 1985, s. 121-125

Příspěvek ke studiu díla Mistra bible ze Sadské. Umění 33, 1985, s. 508-519

Plzeňský misál Martina Mertlíka. Časopis Národního muzea 155, 1986, s. 141-145

Neznámý rukopis Janíčka Zmílelého z Písku. Časopis Národního muzea 156, 1987, s. 85-89

Neznámá miniatura Mistra Mandevillova cestopisu. Časopis Národního muzea 159, 1990, s. 106-110

Příspěvek k činnosti dílny Mistra Mandevillova cestopisu. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk 109, 1991, s. 89-92

Kniha lučních prací z Elblagu - český rukopis z počátku husitského období. Umění 40, 1992, s. 329-333

Misál Jana Humpoleckého. Studie o rukopisech 31, 1995-1996, s. 205-206

Výzdoba Antifonáře bílinského. Studie o rukopisech 32, 1997-1998, s. 37-42

Płonka-Bałus (Katarzyna). Antiphonaire de 1397 dans la Bibliothèque des Carmes de Piasek à Cracovie. À propos des études de l'enluminure tchèque de la fin du XIVe et du XVe siècle. Scriptorium 53, 1999, s. 96, č. 251 (recenze)

Soupisy iluminovaných rukopisů. In: Problematika historických a vzácných fondů Čech, Moravy a Slezska 1998. Středověké rukopisy a jejich prezentace. Brno 1999, s. 127-133

Katalog iluminovaných rukopisů Knihovny Národního muzea v Praze. Praha 2000

Seznam použité literatury

- Ameisenowa, Zofia: Les principaux manuscrits à peintures de la Bibliothèque Jagellonienne à Cracovie. Bulletin de la Société Française de Reproductions de manuscrits à peintures 17, 1933
- Ameisenowa, Zofia: Dwa nieznane polskie znaki książkowe z XVI. wieku. Kraków 1947
- Ameisenowa Zofia: Rękopisy i pierwodruki iluminowane Biblioteki Jagiellońskiej. Wrocław 1958
- Bersohn, Mathias: O iluminowanych rękopisach polskich. Warszawa 1900
- Birkenmajer, Alexander: Introligator polski w Pradze w r. 1400. In: Koutník, Bohuslav: Congrès international des Bibliothécaires et des Amis du livre tenu à Prague du 28 juin au 3 juillet 1926 II. Prague 1928, s. 53
- Denkstein, Vladimír: Stavební historie klášterního kostela P. Marie Sněžné v Praze. Praha 1932
- Dician, Amelia - Loret-Heintsch, Janina: Inwentarz rękopisów Biblioteki zakładu narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. III, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966
- Dobrowolski, Tadeusz: Początki malarstwa krakowskiego w epoce gotyku (Metoda i perfekcjonizm). Folia Historiae Artium 12, 1976, s. 13-65
- Drobná, Zoroslava: Die gotische Zeichnung in Böhmen. Prag 1956
- Drobná, Zoroslava: Zofia Ameisenowa, Rękopisy i pierwodruki iluminowane Biblioteki Jagiellońskiej. Umění 9, 1961, s. 425-429
- Drobná, Zoroslava: Kresba. In: České umění gotické 1350-1420. Praha 1970, s. 304-319
- Gemoll, Wilhelm: Die Handschriften der Petro-Paulinischen Kirchenbibliothek zu Liegnitz. Liegnitz 1900
- Gromadzki, Jan: Knižní malba ve Slezsku v období 1400-1550. In: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400-1550 IV. Opava. Brno 1999, s. 177-196

- Hajdukiewicz, Leszek: Jan Ponętowski - opat hradyski, bibliofil i miłośnik sztuki. Roczniki biblioteczne 14, 1970, č. 3-4, s. 485-529
- Hlaváček, Ivan - Krása, Josef: Kniha, univerzita a husitství. In: Česká kniha v proměnách staletí. Praha 1990, s. 92-101
- Hlaváček, Ivan - Krása, Josef: Naše knihy a knihovny ve středověku. In: Česká kniha v proměnách staletí. Praha 1990, s. 46-69
- Hlaváček, Ivan: Úvod do latinské kodikologie. Praha 1992
- Hlaváček, Ivan: K česko-polským kulturním vztahům v době předhusitské. In: Knihy a knihovny v českém středověku. (Studie k jejich dějinám do husitství.) Praha 2004, s. 110-119
- Hlaváček, Ivan: Z česko-polských knižních kontaktů v době přemyslovské. In: Knihy a knihovny v českém středověku. (Studie k jejich dějinám do husitství.) Praha 2004, s. 82-97
- Hoffmann, František: Speciální soupisy rukopisů. Studie o rukopisech 23, 1984, s. 21-39
- Chmielowska, Bożena a kol.: Catalogus codicum manuscriptorum medii aevi latinorum qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur. Indices voluminum I-V. Varsoviae 1997
- Chodyński, Stanisław - Librowski, Stanisław: Biblioteka Kapituły Włocławskiej. Włocławek 1949
- Chwałewik, Edward: Zbiory polskie. Archiwa, Biblioteki, Gabinety, Galerje, Muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie I-II. Warszawa-Kraków 1926-1927
- Chytil, Karel: Vývoj miniaturního malířství v době králů rodu Lucemburského. Památky archeologické 13, 1886, s. 1-10, 79-92, 151-162, 207-218, 311-316, 361-366
- Chytil, Karel: Vývoj miniaturního malířství za doby králů rodu Jagellonského. Praha 1896

- Jarosławiecka-Gąsiorowska, Marja: Les principaux manuscrits à peintures du Musée des princes Czartoryski à Cracovie. Bulletin de la Société Française de Reproductions de manuscrits à peintures 18, 1934
- Jażdżewski, Konstanty K.: Catalogus manu scriptorum codicum medii aevi latinorum signa 180-260 comprehendens. Wratislaviae-Varsaviae-Cracoviae-Gedani-Lodziae 1982
- Jerchel, Heinrich: Das Hasenburgische Missale von 1409, die Wenzelwerkstatt und die mettenner Malereien von 1414. Zeitschrift des deutschen Vereins für Kunstwissenschaft 4, 1937, s. 218-241
- Jireček, Josef: Zpráva o rukopise nyní Krakovském starých letopisů českých. Památky archeologické 3, 1859, s. 237
- Kądzielski, Stanisław - Mrozowicz, Wojciech a kol.: Catalogus codicum medii aevi manuscritorum qui in Bibliotheca Universitatis Wratislaviensis asservantur signa 6055-6124 comprehendens (Codices Milichiani, vol. 1). Wratislaviae 1998
- Kamołowa, Danuta - Muszyńska, Krystyna: Zbiory rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce. Warszawa 1988
- Karłowska-Kamzowa, Alicja: Dekoracja małarska gnieźnienskiej Biblii Jarosława Bogorii Skotnickiego. Ars una. Prace z historii sztuki. Poznań 1976, s. 49-55
- Karłowska-Kamzowa, Alicja: Gotyckie rękopisy iluminowane na Śląsku (do 1450 r.). In: Średniowieczna kultura na Śląsku. Wrocław 1977, s. 101-121
- Karłowska-Kamzowa, Alicja: Małarstwo śląskie 1250-1450. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979
- Karłowska-Kamzowa, Alicja: Der Einfluss Böhmens auf die Entwicklung der Malerei in Schlesien, in Ordenspommern und Gross- und Kleinpolen in der Zeit von 1350-1420. In: Die Parler und der schöne Stil 1350-1400. IV, Köln 1980

- Karłowska-Kamzowa, Alicja: Kontakty artystyczne z Czechami w malarstwie gotyckim Śląska, Pomorza Wschodniego, Wielkopolski i Kujaw. *Folia Historiae Artium* 16, 1980, s. 39-66
- Karłowska-Kamzowa, Alicja: Miniatury legnickich kodeksów prawniczych z końca XIV w. *Roczniki biblioteczne* 32, 1988, č. 1, s. 107-127
- Karłowska-Kamzowa, Alicja: Małowidła gotyckie na Śląsku jako źródło historyczne. In: *Sztuki plastyczne na średniowiecznym Śląsku. Studie i materiały II*. Wrocław-Poznań 1990, s. 37-81
- Karłowska-Kamzowa, Alicja - Domasłowski, Jerzy - Labuda, Adam S.: *Malarstwo gotyckie na Pomorzu Wschodnim*. Warszawa-Poznań 1990
- Karłowska-Kamzowa, Alicja: *Sztuka Piastów śląskich w średniowieczu*. Warszawa 1991
- Karłowska-Kamzowa, Alicja - Wetesko, Leszek - Wiesiołowski, Jacek: *Średniowieczna książka rękopiśmienna jako dzieło sztuki*. Gnieźno 1993
- Katalog der Gymnasial-Bibliothek zu Thorn. Thorn 1871
- Katalog wystawy rękopisów i druków przyrodnicze-lekarskich XIII.-XVI. wieku. Kraków 1928
- Kętrzyński, W.: O paryskim rękopiśmie Pułkawy. *Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego* 5, Poznań 1869, s. 315-336
- Kletzl, Otto: Studien zur böhmischen Buchmalerei. *Marburger Jahrbuch für Kunstwissenschaft* 7, 1933, s. 1-76
- Kloss, Ernst: *Die schlesische Buchmalerei des Mittelalters*. Berlin 1942
- Kloss, Ernst: Drei unbekannte Bilderhandschriften aus der Blütezeit der böhmischen Malerei. *Zeitschrift des deutschen Vereins für Kunstwissenschaft* 9, 1942, s. 1-22
- Kopera, Feliks: *Dzieje malarstwa w Polsce I. Średniowieczne malarstwo w Polsce*. Kraków 1925

- Kopera, Feliks - Lepszy, Leonard: Iluminowane rękopisy księgozbiorów OO. Dominikanów i OO. Karmelitów w Krakowie. Kraków 1926
- Korzeniowski, Josef - Kutrzeba, Stanisław: Catalogus codicum manu scriptorum Musei Principum Czartoryski Cracoviensis I-II. Kraków 1887-1893, 1908-1913
- Kosman, Marcei: Z dziejów Biblioteki Kórnickiej. Wrocław 1984
- Kowalczyk, Maria - Markowski, Miecislaus - Zathy, Georgius - Zwiercan, Marianus: Catalogus codicum manuscriptorum medii aevi latinorum qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur II. Wratislawiae-Varsaviae-Cracoviae-Gedani-Lodziae 1982
- Kowalczyk, Maria - Kozłowska, Anna - Markowski, Miecislaus - Włodek, Sophia - Zathy, Georgius - Zwiercan, Marianus: Catalogus codicum manuscriptorum medii aevi latinorum qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur III. Wratislawiae-Varsaviae-Cracoviae-Gedani-Lodziae 1984
- Kowalczyk, Maria - Kozłowska, Anna - Markowski, Miecislaus - Włodek, Sophia - Zathy, Georgius - Zwiercan, Marianus: Catalogus codicum manuscriptorum medii aevi latinorum qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur IV. Wratislawiae-Varsaviae-Cracoviae-Gedani-Lodziae 1988
- Kowalczyk, Maria - Kozłowska, Anna - Markowski, Miecislaus - Włodek, Sophia - Zwiercan, Marianus: Catalogus codicum manuscriptorum medii aevi latinorum qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur V. Wratislawiae-Varsaviae-Cracoviae 1993
- Kowalczyk, Maria - Kozłowska, Anna - Markowski, Miecislaus - Nowak, Lucina - Sobańska, Anna - Tatarzyński, Richardus - Włodek, Sophia - Zwiercan, Marianus: Catalogus codicum manuscriptorum medii aevi latinorum qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur VI. Cracoviae 1996
- Kowalczyk, Maria - Kozłowska, Anna - Markowski, Miecislaus - Nowak, Lucina - Sobańska, Anna - Tatarzyński, Richardus - Włodek, Sophia - Zega, Wladimirus - Zwiercan, Ma-

- rianus: Catalogus codicum manuseriptorum medii aevi latinorum qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur VII. Cracoviae 2000
- Krása, Josef: Knižní malba. In: České umění gotické 1350-1420. Praha 1970, s. 244-303
- Krása, Josef: Rukopisy Václava IV. Praha 1974
- Krása, Josef: Studie o rukopisech husitské doby. Umění 22, 1974, s. 17-50
- Krása, Josef: Die Buchmalerei. In: Die Parler und der schöne Stil 1350-1400 II. Köln 1978
- Krása, Josef: K výtvarnému doprovodu Vlastního životopisu Karla IV. In: Karel IV. Vlastní životopis. Praha 1978, s. 203-223
- Krása, Josef: Knižní malířství. In: Pozdně gotické umění v Čechách (1471-1526). Praha 1978, s. 387-457
- Krása, Josef: Nástěnná a knižní malba 13. století v českých zemích. In: Umění doby posledních Přemyslovců. Roztoky 1982, s. 23-67
- Krása, Josef: K výsledkům uměleckohistorického studia našich rukopisů. Studie o rukopisech 23, 1984, s. 67-75
- Krása, Josef: Knižní malba. In: Dějiny českého výtvarného umění I/2. Praha 1984, s. 405-439, 597-612
- Krása, Josef: Epilog středověké iluminace. In: Česká kniha v proměnách staletí. Praha 1990, s. 107-116
- Krása, Josef: Rukopis Legendy sv. Hedviky. In: České iluminované rukopisy 13.-16. století. Praha 1990, s. 59-99
- Krása, Josef: Zlatý věk knižní malby. In: Česká kniha v proměnách staletí. Praha 1990, s. 70-92
- Květ, Jan: K obrazům z evangelistáře Vratislavova zvaného Kodexem vyšehradským. Volné směry 31, 1935, s. 24-30

- Lehner, Ferdinand J.: Česká škola malířská XI. věku I. Korunovační evangelistář Vratislava krále řečený Kodex vyšehradský. Praha 1902
- MacKinney, Loren: Medical Illustrations in Medieval Manuscripts. London 1965
- Małkiewiczówna, Helena: Interpretacja treści piętnastowiecznego malowidła ściennego z Chrystusem w tłoczni mistycznej w krużgankach franciszkańskich w Krakowie. Folia Historiae Artium 8, 1972, s. 69-149
- Mašín, Jiří: Malerei und Plastik der Romanik. In: Romanik in Böhmen. München 1977, s. 141-148
- Mašín, Jiří: Románské malířství. In: Dějiny českého výtvarného umění I/1. Praha 1984, s. 103-128
- Matějček, Antonín: Malířství. In: Dějepis výtvarného umění v Čechách I. Praha 1931, s. 60-83, 240-379
- Merhautová, Anežka - Třeštík, Dušan: Románské umění v Čechách a na Moravě. Praha 1983
- Merhautová, Anežka: Členové Kristova rodokmene a předáci izraelských kmenů v Kodexu vyšehradském. Umění 41, 1993, s. 355-360
- Merhautová, Anežka: Ikonografie Vjezdu do Jeruzaléma v tzv. Vyšehradském kodexu. Umění 42, 1994, s. 116-119
- Miodońska, Barbara: Związki polsko-czeskie w dziedzinie iluminatorstwa na przełomie wieków XIV. a XV. Pamiętnik literacki 51, 1960, č. 3, s. 153-202
- Miodońska, Barbara: Malarstwo miniaturowe. In: Sztuka w Krakowie w latach 1350-1550. Muzeum Narodowe w Krakowie. Wystawa urządzona w sześćsetną rocznicę założenia Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków 1964, s. 91-121
- Miodońska, Barbara: Iluminacje krakowskich rękopisów z 1. połowy wieku XV w Archiwum Kapituły Metropolitalnej na Wawelu. In: Biblioteka Wawelska II. Kraków 1967

- Miodońska, Barbara: Dekoracja malarska rękopisu Kroniki czeskiej Přibíka z Radenína w zbiorach Biblioteki Czartoryskich w Krakowie. Rozprawy i Sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie 9, 1967, Kraków 1968, s. 43-50
- Miodońska, Barbara: Opatovický brevář - neznámý český rukopis 14. století. Umění 16, 1968, s. 213-254
- Miodońska, Barbara in: Die Parler und der schöne Stil 1350-1400 II. Köln 1978
- Miodońska, Barbara: Malopolskie malarstwo książkowe 1320-1540. Warszawa 1993
- Mroczo, Teresa: Polska sztuka przedromańska i romańska. Warszawa 1988
- Müller, Josef: O rukopisech kroniky Přibíka z Radenína přijmím Pulkavy, zvláště pak o rukopisu krakovském. Praha 1887
- Müller, Karel in: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400-1550 IV. Opava. Brno 1999, s. 238-239
- Orłos, Teresa Zofia: „Morawski“ Nowy testament z Tarnowa. In: Studia bohemistyczne 1. Kraków 1992, s. 31-32
- Pešina, Jaroslav: Doplněk k ikonografii Karla IV. Umění 6, 1958, s. 188-189
- Pietrusińska, Maria: Katalog i bibliografia zabytków. In: Dzieje sztuki polskiej I. Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII. wieku 2. Warszawa 1971, s. 673-839
- Płonka-Bałus, Katarzyna: Antyfonarz z roku 1397 w bibliotece OO. Karmelitów Na piasku w Krakowie. Ze studiów nad iluminatorstwem czeskim przelomu XIV i XV wieku. Folia Historiae Artium 27, 1991, s. 35-62
- Płonka-Bałus, Katarzyna: Dekoracja malarska Antyfonarza Karmelitańskiego z roku 1397. Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych Oddziału Krakowskiego Polskiej Akademii Nauk 33/1, 1989. Kraków 1991, s. 93-95
- Podłacha, Władysław: Minjatury śląskie. Kraków 1935

- Polkowski, Ignacy: Katalog rękopisów kapitulnych katedry krakowskiej I. Kodexa rękopiśmienne 1-228. In: Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce 3. Kraków 1884
- Potkowski, Edward: Książka rękopiśmienna w kulturze Polski średniowiecznej. Warszawa 1984
- Pražák, Jiří: Názvosloví knižních písem v českých zemích I-II. Studie o rukopisech 4-5, 1965-1966, s. 1-27, 1-30
- Pražák, Jiří: Periodisace vývoje knižních písem v českých zemích. Studie o rukopisech 10, 1971, s. 205-228
- Pražák, Jiří: Kodikologie, její postavení, metoda a úkoly. Studie o rukopisech 13, 1974, s. 3-17
- Pražák, Jiří - Hoffmann, František - Kejř, Jiří - Zachová, Irena: Zásady popisu rukopisů. Sborník Národního muzea - C 28, 1983, s. 49-95
- Puget, Wanda - Paździór, Marian: Katalog zabytków sztuki w Polsce XI. Dawne Województwo Bydgoskie 18. Włocławek i okolice. Warszawa 1988
- Różański, Zdzisław: Księgi liturgiczne Biblioteki Seminarium Duchownego we Włocławku. Studium liturgiczno-źródłoznawcze. Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 42, Lublin 1981, s. 59n
- Ruszczyńska, Teresa - Sławska, Aniela: Katalog zabytków sztuki w Polsce V. Województwo Poznańskie 3. Powiat Gnieźniński. Warszawa 1962
- Rył, Jadwiga: Biblioteka Katedralna w Gnieźnie. Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 32, Lublin 1976, s. 159- 248
- Rył, Jadwiga: Katalog rękopisów Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie. Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 45, Lublin 1982
- Sawicka, Stanisława M.: Czeski rękopis iluminowany w książnicy miejskiej im. Kopernika w Toruniu. Slovanská knihovněda 5, 1938, s. 28-34

- Sawicka, Stanisława M.: Les principaux manuscrits à peintures de la Bibliothèque Nationale de Varsovie, du château royal et des bibliothèques: des Zamoyski à Varsovie, du séminaire de Płock et du chapitre de Gnieźno. Bulletin de la Société Française de Reproductions de manuscrits à peintures 19, 1938
- Schenk, Waclaw: Rękopisy liturgiczne w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 2, Lublin 1961, s. 185-206
- Schmid, Bernhard: Die Miniaturalereien des Elbinger Wiesenbuches. Elbinger Jahrbuch 1, 1919-1920, s. 95-100
- Schmidt, Gerhard in: Gotik in Böhmen. München 1969, s. 167-321
- Snieżyńska-Stołot, Ewa: Das Kreieren der Phantasie bei dem mittelalterlichen Künstler auf Grund von sogenannten Drolieren. Umění 40, 1992, s. 312-319
- Sokołowski, Maryan in: Sprawozdania komisji do badania historyi sztuki w Polsce 5, Kraków 1891, s. CVIII-CIX
- Sokołowski, Maryan: Muzeum XX. Czartoryskich w Krakowie. Kwartalnik historyczny 6, 1892, s. 229-276
- Soszyński, Jacek: A Survey of Medieval Manuscripts Containing the Chronicle of Martin the Pole in Polish Collections. Studie o rukopisech 27, 1989-1990, s. 113-131
- Spunar, Pavel: Barbara Miodońska, Związki polsko-czeskie w dziedzinie iluminatorstwa. Pamiętnik literacki 51, 1960. Umění 10, 1962, s. 212-213
- Spunar, Pavel: Kurzgefasste Nachrichten aus Handschriften und über Handschriften IV. Die Bohemika in den Klosterbibliotheken in Krakau. Mediaevalia Bohemica 3, 1970, s. 279-287
- Spunar, Pavel: Středověká rukopisná bohemika v Sandoměři a Lublinu. Listy filologické 96, 1973, s. 170-174

- Spunar, Pavel: Kurzgefasste Nachrichten aus Handschriften und über Handschriften V. Von den mittelalterlichen bohemikalen Handschriften aus Gnesen, Thorn, Stettin und Lund. *Mediaevalia Bohemica* 4, 1974, s. 125-140
- Spunar, Pavel: Středověká rukopisná bohemika ve Włocławku a Płocku. *Listy filologické* 97, 1974, s. 37-42
- Spunar, Pavel: Kultura českého středověku. Praha 1985
- Stejskal, Karel: Matouš Ornyš a jeho "rod císaře Karla IV." K otázce českého historizujícího manýrismu. *Umění* 24, 1976, s. 13-58
- Stejskal, Karel: Die Rekonstruktion des Luxemburger Stammbaums auf Karlstein. *Umění* 26, 1978, s. 535-563
- Stejskal, Karel: Umění na dvoře Karla IV. Praha 1978
- Stejskal, Karel: Malířství. In: Praha středověká. Praha 1983, s. 129-142, 491-611
- Stejskal, Karel: Počátky gotického malířství. In: Dějiny českého výtvarného umění I/1. Praha 1984, s. 284-310
- Stejskal, Karel: Neznámé gotické zobrazení Přemysla Oráče. *Věda a technika mládeži* 41, 1987, č. 24, s. 18-19
- Stejskal, Karel: Neznámé obrazy českých pověstí. *Věda a technika mládeži* 44, 1990, č. 4, s. 54-55
- Stejskal, Karel - Voit, Petr: Iluminované rukopisy doby husitské. Praha 1991
- Stejskal, Karel: Vyšehradský kodex a jeho místo v ottonském umění. In: Královský Vyšehrad. Sborník příspěvků k 900. výročí úmrtí prvního českého krále Vratislava II. (1061-1092). Praha 1992, s. 26-43
- Swierk, Alfred: Średniowieczna biblioteka klasztorna kanoników regularnych św. Augustyna w Zaganiu. Wrocław 1965

- Trzeciński, T.: Katalog rękopisów Biblioteki Kapitułnej w Gnieźnie aż do początku wieku XVI. Poznań 1910
- Vacková, Jarmila: Závěsné malířství a knižní malba v letech 1526 až 1620. In: Dějiny českého výtvarného umění II/1. Praha 1989, s. 93-104
- Vetulani, Adam: Średniowieczne rękopisy Płockiej biblioteki katedralnej. Roczniki biblioteczne 7, 1963, s. 313-443
- Walicki, Michał: Wyposazenie artystyczne dworu i kościoła. In: Dzieje sztuki polskiej I. Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII. wieku 1. Warszawa 1971, s. 247-303
- Wiesiolowski, Jacek: Barbara Miodońska, Iluminacje krakowskich rękopisów z I połowy XV w. w Archiwum Kapituły Metropolitalnej na Wawelu. Ministerstwo Kultury i Sztuki, Biblioteka Wawelska, (nr) 2, Kraków 1967, s. 174 + ilust. Studia Źródłoznawcze 14, 1969, s. 224-225
- Wisłocki, Władysław: Katalog rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego I-II. Kraków 1877-1881
- Włodek, Sophia - Zathey, Georgius - Zwiercan, Marianus: Catalogus codicum manuscritorum medii aevi latinorum qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur I. Wratistlawiae-Varsaviae-Cracoviae-Gedani 1980
- Wójcik, Walenty: Rękopisy Biblioteki Kapitułnej w Sandomierzu. Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 36, Lublin 1978, s. 79-103
- Zathey, Jerzy: Katalog rękopisów średniowiecznych biblioteki Kórnickiej. Wrocław-Warszawa-Kraków 1963
- Zwiercan, Marian: Katalog średniowiecznych rękopisów Książnicy Cieszyńskiej. Wrocław 2003

Abstract

This work presents a collective treatment of illuminated manuscripts of Czech origin in Polish collections. It deals exclusively with medieval and early modern illuminated manuscripts, which despite all their fluctuations in quality and stylistic changes comprise a distinctive phenomenon. It restricts itself to documents originating in Bohemia and Moravia and manuscripts originating in Poland but created by Czech illuminators. It does not include Silesian manuscripts, for despite its close relations with and dependence upon Czech art, Silesia always remained an artistically distinct region. Manuscripts are presented here with no regard for their quality or stylistic factors. The only criterion was whether or not they contain decoration. The chief benefit of a work consists in its relative completeness. A number of manuscripts were previously unknown, while others might well have been published, but have not yet been evaluated in art-historical terms. Hence this work is a first systematic attempt to record illuminated manuscript bohemia in foreign collections.

The manuscripts have been compiled in the form of a research catalogue. An identical form of catalogue record has been used to that of my previous work on illuminated manuscripts at the National Museum Library in Prague. This record has the following form: the heading comprises the name of the author and the title of the work, the established title of the manuscript or a designation of its contents. The heading includes the name of the institution or collection and a valid signature. A reference is also given here to the appropriate item in the illustrated supplement and the manuscript serial number in the catalogue. Moreover, the manuscript dating is given, as well as the place of origin. This is followed by a designation of the writing material, the size and the number of sheets or pages. Details are then given of the language and script, and any rubrication, notation, marginal notes and glosses. A description is also given of the binding: specifically, its dating, material, any decoration, metal mounting and hasps. This is followed by information on the state of the inner book and binding, as well

as reports on conservation, if applicable. The record continues with a brief content description and information on provenance. This section also includes transcriptions of colophons and inserted proprietary notes.

The art-historical description is made up of two parts. The first comprises a catalogue of all iconographic diagrams, particularly a list of ornamental initial letters and borders, as well as any heraldic decoration and drôleries. The second part comprises an art-historical analysis, with a qualitative evaluation, stylistic classification and analogies, while special iconographic features are also given. If a manuscript is attributed to a workshop or author, other works by that workshop or illuminator are given and the manuscript is included as part of their chronology. In all points of this part of the record, the older literature on the issue involved is summarized. The final section of the record is a bibliography, which is naturally not comprehensive, but a record that is as detailed as possible is made listing the art-historical literature, with the key collection catalogues always being given.

The catalogue has a number of supplements, i.e. call-number concordances, a list of dated manuscripts, indexes of places, names, illuminators and cited manuscripts, as well as subject, heraldic, biblical and iconographic indexes and a list of literature used, supplemented by a list of abbreviations. The work is also accompanied by an illustrated supplement with a list of illustrations. Care was taken during its compilation to ensure that every manuscript mentioned in the catalogue was provided with at least one photograph, while most of the manuscripts have more than one. In the historical survey, the manuscripts detailed in the catalogue are classified in a simpler manner in their developmental context, though of course in no case does this involve the history of Czech book painting, as this cannot be covered by a work of this kind, which focuses on a precisely defined but quite extensive collection of historical documents. This is just an aid to help you find your bearings in the catalogue, whose entries are arranged in accordance with the library system, with collections and call-numbers.